

KOLEKCJE KULTURY MATERIALNEJ UKRAIŃCÓW W MUZEACH POMORZA: PROBLEM BADAWCZY

Olena Kozakewycz

doktor historii sztuki, Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8742-4337>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2025-17\(33\)-23](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2025-17(33)-23)

W artykule podjęto próbę analizy kolekcji kultury materialnej Ukraińców ze zbiorów muzeów znajdujących się w północno-zachodniej Polsce, m. in. na Pomorzu. Posiadają one muzealia pozyskane zarówno od autochtonicznej ludności, tak i od przesiedleńców oraz repatriantów z tzw. Kresów, w tym kolekcje kultury materialnej oraz duchowej z Wileńszczyzny, Braclawszczyzny, Polesia, Łemkowszczyzny, Bojkowszczyzny, Lubelszczyzny, terenów województw rzeszowskiego czy przemyskiego. Podano również krótką analizę dotychczasowych badań oraz bazy źródłowej, na podstawie których można stwierdzić o aktualności podjętego w artykule tematu. Uwagę skupiono głównie na kolekcjach tkanin i strojów pod względem ich liczebności, proveniencji, cech lokalnych.

Słowa kluczowe: Polska, muzea Pomorza, Ukraina, proveniencja, zbiory, kolekcja, wystawy, tradycja.

Postawienie problemu. Polskie muzea posiadają różnorodne i oryginalne kolekcje obiektów pochodzących z terenów współczesnej Polski również jak i spoza jej granic. Różnią się one historią tworzenia instytucji, proveniencją obiektów, tematycznym, ilościowym i jakościowym napełnieniem zbiorów, stanem ich zachowania i in. Szczególna uwaga udzielana jest historycznemu znaczeniu zbiorów, co w pewnej mierze przejawia się przez historię zdobywania tych muzealiów. Kształtowano te kolekcje w różny sposób (przeważnie w końcu XIX w. – w latach 30 XX w.): głównie przez zakup obiektów bezpośrednio przez muzea, jako darowiznę przez darczyńców, nabywanie “na miejscu” od twórców czy zakup na targu podczas wyjazdów (etnograficznych, turystycznych, wypoczynkowych etc.). W ten sposób każde muzeum, każda kolekcja nabyły swoje indywidualne szczególne cechy.

Po II wojnie światowej nastąpiła jednak reorganizacja sposobu nabywania zbiorów przez polskie muzea, co wynikało ze zmiany granic państwowych, pojawienia się kolejnych muzeów, w tym o innym zakresie działalności, a także poszerzenia zakresu tematycznego zbiorów muzealnych. Tak było chociażby w przypadku instytucji muzealnych na północno-zachodnich terenach współczesnej Polski, między innymi w muzeach na Pomorzu. W ich zbiorach dzisiaj znajdują się kolekcje pochodzące zarówno od ludności autochtonicznej, jak i przesiedleńców oraz repatriantów z tak zwanych Kresów Wschodnich; można w nich znaleźć artefakty kultury materialnej z Wileńszczyzny, Braclawszczyzny, Polesia, Łemkowszczyzny, Lubelszczyzny, terenów województwa rzeszowskiego czy przemyskiego. W tej wielokulturowej mozaice terytorium Polski północnej są również obecni przedstawiciele ukraińskiego etnosu, którzy po II wojnie światowej zasiedlili północno-zachodnie tereny kraju i stali się nieodłączną częścią tutejszego społeczeństwa.

Bazą źródłową dla napisania artykułu są zbiory Muzeum Etnograficznego w Gdańsku-Oliwie (Oddział Etnografii Muzeum Narodowego w Gdańsku), Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie (Oddział Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku), Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie, opracowane w 2021 roku. Wśród “kresowych” kolekcji na uwagę zasługują odzież i tkaniny. Wyroby datowane są przeważnie na lata 20–40 XX w., chociaż niektóre mogły być wykonane już po przesiedleniu. Podczas kwerendy w zbiorach wymienionych muzeów zwracaliśmy uwagę na osobliwości każdej kolekcji: proveniencje, opisy w księgach i kartach inwentarzowych, cechy artystyczne obiektów etc. Opracowano również księgozbiory biblioteczne muzeów, dokumenty Pracowni Dokumentacyjno-Historycznej w Muzeum Etnograficznym w Gdańsku, karty inwentarzowe; przeprowadzono wywiady z pracownikami muzeów, którzy przyczynili się do wystaw czy wydawnictwa katalogów na ten temat¹.

¹ Przekazujemy wdzięczność za współpracę i udostępnienie zbiorów dyrektorowi Muzeum Narodowego w Gdańsku dr. hab. Jackowi Friedrichowi, kierownikowi oddziału Etnografii Waldemarowi Elwartowi oraz pracownikom: Wiktorii Blacharskiej, Barbarze Maciejewskiej, Ewie Gilewskiej; dyrektorce Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku Marzenie Mazur i pracowniczce Magdalenie Lesieckiej; dyrektorowi Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie Tomaszowi Siemińskiemu.

Cel artykułu – analiza muzealiów i archiwaliów w muzeach północno-zachodniej Polski, m. in. na Pomorzu, dotyczących kultury materialnej i duchowej Ukraińców. Na podstawie literatury, źródeł i kolekcji muzealnych zamierzamy rozważyć główne konteksty historyczne tworzenia tych zbiorów pod względem liczebności, proveniencji czy klasyfikacji. Opisanie obiektów (fotografowanie, pomiary, uściślenie proveniencji, porównanie, opracowanie kart inwentarzowych), a co najważniejsze – omówienie wielu kwestii ze współautorami poszczególnych wystaw i pracownikami muzeów pozwoliło na znaczne poszerzenie dotychczasowych granic refleksji nad strojami i tkaninami znajdującymi się w muzeach na Pomorzu. Umożliwiło to również uzupełnienie wykazu przedmiotów naszego katalogu roboczego, a także określenie kierunku i problematyki kolejnych badań naukowych.

Przedmiotem badań są kolekcje muzeów na Pomorzu, m. in. kultury materialnej i duchowej Ukraińców w kontekście społeczno-kulturowym i związane z nimi problemy badawcze.

Metodologia badania. Aby zbadać temat w różnych aspektach zastosowano metodę historyczno-porównawczą i analityczną, metodę analizy i klasyfikacji.

Analiza najnowszych badań i publikacji. Tereny północno-zachodniej Polski po II wojnie światowej zmieniły zasadniczo swą strukturę ludnościową w wyniku przeprowadzonych w latach 1945–1947 przesiedleń. Zmiany te były i nadal są badane przez naukowców różnych dyscyplin. Ze względu na wybrany temat skupimy się jedynie na zaprezentowaniu stanu badań związanych z historią osadnictwa, odzieży i zbiorami muzealnymi.

Pierwszą grupę stanowią publikacje, których autorzy – m. in. Igor Hałagida [10; 11], Roman Drozd [1; 7–9], Bohdan Halczak [8], Mirosław Pecuch [17] oraz Patrycja Trzeszczyńska [19] – skupili się na omówieniu przyczyn przesiedleń, warunków adaptacyjnych, asymilacji, a także problemów tożsamościowych, (nie)zachowania pamięci oraz tradycji. Pozwalają one lepiej zrozumieć los przesiedleńców z Kresów, w tym pokazują zbiory odzieży i tkanin, które złożyły się następnie na kolekcje w muzeach Pomorza².

² Nie rozpatrujemy szczegółowo bibliografię dzieł historycznych, ponieważ jest to osobny kierunek badań, który przewiduje inną metodologię i zadania.

W polskiej i ukraińskiej historiografii temat t. zw. Kresów stał się aktualny

Badania etnologiczne północno-zachodnich terenów Polski były przeprowadzone przez środowiska uniwersyteckie w Krakowie, Wrocławiu, Toruniu i Poznaniu od połowy XX wieku. W latach powojennych realizowane początkowo studia naukowe nie miały charakteru systemowego, określonej metodologii, mimo to stały się ważną podstawą dla następnych pokoleń naukowców. Z grupy autorów wówczas działających warto wymienić: Tadeusza Seweryna, Romana Reinfussa, Marię Znamierowską-Prufferową, Janusza Gajeka. Dużą rolę w kształtowaniu i rozwoju badań na ziemiach zachodnich odegrał Jerzy Burszta i jego współpracownicy [12].

Od początku XXI w. badania nad historyczną przeszłością i życiem codziennym przesiedleńców, w tym Ukraińców, aktywnie prowadzą naukowcy z polskich uniwersytetów w ramach studiów nad mniejszościami narodowymi i wielokulturowością północno-zachodnich terenów Polski (zwłaszcza w kontekście etnologicznym). Z tą problematyką było związanych kilka projektów, w ramach których zebrano interesujący materiał, a na jego podstawie opracowano kilka monografii zbiorowych i artykułów. Spośród nich na uwagę zasługują teksty Anny Weroniki Brzezińskiej [4], Aleksandry Paprot-Wielopolskiej [15; 16], Arkadiusza Jełowickiego [13] i innych [2; 3; 14].

Prezentacja materiału. W kolekcjach muzealnych Pomorza najwięcej obiektów pochodzi z Lubelszczyzny (okolice Sokala oraz Hrubieszowa), a także powiatów przemyskiego i rzeszowskiego, które zamieszkiwała ludność łemkowska i bojkowska. O strojach z tych okolic pisali między innymi: Bronisław Sokalski, Franciszek Kotuła, Roman Reinfuss, Joanna Dankowska [6], Elżbieta Piskorz-Branekowa, Aleksandra Paprot, Anna Suszak i in. [14].

Ważnym źródłem badań są również katalogi do wystaw stałych i czasowych poświęconych przesiedleńcom, które odbyły się między schyłkiem XX a początkiem XXI wieku. Zakres tematyczny i wybór prezentowanych na ekspozycjach obiektów zależały od wybranej przez organizatorów koncepcji wystaw.

Na każdej z nich jednak były prezentowane odzież i tkaniny. Tego typu wystawy odbyły się w: Gdańsku, Łęborku, Słupsku, Przemysłu,

w końcu XX wieku. Szczególnie się zaktualizował na początku XXI w. – w kontekście nauki historycznej i tematyki wielokulturowości północno-zachodnich terenów Polski. Są organizowane konferencje tematyczne, sympozja, okrągłe stoły, podczas których omawiana jest ta problematyka.

Wilnie i innych miastach [5; 18; 20]. Poniżej zostaną omówione tylko niektóre z nich, co ma służyć pokazaniu ich donośnego znaczenia w zachowaniu pamięci historycznej i tożsamości, a także odbioru społecznego oraz przypisywanych im wartości artystyczno-estetycznych.

Wystawa zatytułowana “Co kryły walizki repatriantów?”, poświęcona przesiedleńcom na Pomorzu, odbyła się w Gdańsku w 1998 roku. Była to pierwsza wystawa o tak zakrojonej tematyce, którą zaprezentowano na tych terenach. Koncentrowała się na bolesnym wspomnieniu historii powojennej migracji z Kresów Wschodnich – Ziemi Utraconych, na nowe tereny Polski – Ziemie Odzyskane. Przesiedleńcy przywieźli ze sobą część dawnego życia, najważniejsze i najdroższe przedmioty, pamiątki, które pozostały z nimi do końca. Jednym z wymownych symboli przesiedlenia, utraconych domostw i indywidualnych tragedii życiowych, którym została poświęcona omawiana ekspozycja, stała się walizka [5]. Wiktoria Blacharska, autorka gdańskiej odsłony wystawy, zaprezentowała prywatne rzeczy przesiedleńców ze Lwowa i z Wilna – kufry, sprzęt rzemieślniczy, maszyny do szycia, dokumenty, stare zdjęcia, tradycyjną odzież wiejską oraz tkaniny domowej roboty. Ekspozycja zainteresowała licznych zwiedzających, a także zyskała duże uznanie, czego wyrazem była otrzymana w 1998 r. Nagroda Specjalna Ministra Kultury i Sztuki za “Najważniejsze Wydarzenie Muzealne Roku”. Następne edycje odbyły się w Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, muzeach w Mrągowie i Łęborku, Muzeum Etnograficznym – oddziale Muzeum Narodowego w Poznaniu oraz w Wilnie [3].

Celem wystawy jest ukazanie tego, co poszczególne grupy ludności zabierały ze sobą w podróż swojego życia. Obraz, który wyłania się ze zgromadzonych pamiątek, jest oczywiście fragmentaryczny i niepewny. Odzwierciedla jednak w pewnym stopniu kategorii ważności zabieranych przedmiotów, w zależności od pochodzenia wyjeżdżających osób. [...] Najskromniej prezentuje się bagaż ziemian, którzy odarli z całej swojej świetności i wielowiekowej tradycji, wracali z paroma z tylko ocalałymi fotografiami. W bagażu mieszkańców miast oprócz pamiątek rodzinnych uwypuklają się również rzeczy pochodzenia miejskiego i duża ilość książek. Z wytwórczością ludową z tamtego obszaru możemy zapoznać się dzięki przedmiotom przywiezionym przez mieszkańców wsi [5, s. 9].

Wystawa “Szli na zachód osadnicy”, zorganizowana przez Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie – oddział Etnografii Muzeum

Pomorza Środkowego w Słupsku (scenariusz, aranżacja i tekst – Marzenna Mazur), odbyła się w 2002 roku [18]. We wstępie do towarzyszącego jej katalogu czytamy:

Potrzeba organizacji takich wystaw to zarówno gromadzenie przez muzealników dokumentacji mówiących o skomplikowanych procesach migracyjnych wynikających ze skutków II wojny światowej, jak i wyjście naprzeciw oczekiwaniom społeczności pomorskiej pielęgnującej swoją tożsamość kulturową. Dla starego pokolenia to nie tylko sentymentalna podróż w przeszłość, ale także potrzeba przekazania młodemu pokoleniu wiedzy i pamięci o swoich “rodzinnych gniazdach” [18].

Na wystawie zostały przedstawione eksponaty z zasobów muzeum należące do ludności autochtonicznej, a także przesiedleńców z terenu Polesia i Wileńszczyzny. Wielokulturowość regionu została oddana poprzez odzież, tkaniny i wzory haftów oraz skrzynie pochodzące ze wspomnianych terenów.

Pracownicy Muzeum Pomorza Środkowego w 2020 r. opracowali katalog “Tkaniny w zbiorach Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie. Oddział Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku” [14], w którym przedstawiono wzorce tkanin i odzieży zebrane przez 72 lata istnienia muzeum. We wstępie pokrótce naszkicowano historyczne tło kształtowania kolekcji. Uwaga została skupiona głównie na klasyfikacji tkanin, ich cechach lokalnych i artystycznych oraz zróżnicowanym pochodzeniu – z Kaszub Bytowskich, Opoczna, Kielc, Polesia, północno-wschodniej i południowo-wschodniej Polski (województwa rzeszowskie, przemyskie, powiat hrubieszowski, łemkowski) czy innym. Przez zaprezentowanie w katalogu kolekcji tekstyliów podano wielokulturowość Pomorza.

Zbiory odzieży i tkanin, które reprezentują różnorodność mieszkańców regionu, są eksponowane na wystawie stałej Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku oraz w Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie. Instytucje te prezentują tekstylia z Kresów w sposób najbardziej efektowny.

Wystawa tematyczna o losach przesiedleńców przybyłych na północno-zachodnie tereny Polski “W poszukiwaniu utraconych światów” odbyła się w Przemyśle w 2012 roku [20]. Zarówno ekspozycja, jak i katalog zostały opracowane nieco inaczej od wcześniej opisanych. Do ich powstania wykorzystano prywatne zbiory członków 40 rodzin

pochodzenia ukraińskiego oraz ich wspomnienia. Teksty zawarte w katalogu zostały ułożone w porządku chronologicznym, tak aby oddawały przebieg prezentowanych wydarzeń; otwierają go opowieści respondentów o swoim pochodzeniu i wspomnienia związane z życiem na ziemi ojczystej, następnie mówię się o procesie wysiedlenia, późniejszym przystosowywaniu się i oswojaniu z życiem na Ziemiach Odzyskanych oraz dalszych losach. Najliczniejszą grupę eksponatów na wystawie stanowiły sprzęty rolnicze i przedmioty codziennego użytku; odzieży nie było zbyt wiele, ale niektóre z jej przykładów wyróżniały się szczególnie, jak chociażby elementy męskiego łemkowskiego stroju weselnego – *durszlak* (kamizelka), czy kobiecego – *huńka* (krótka kurtka). Niektóre prezentowane na wystawie koszule kobiece można określić mianem wyszywanych bluzek lub koszul w stylu ukraińskim, ponieważ nie mają wyraźnie etnograficznych czy lokalnych cech stroju Łemków lub Bojków.

Podsumowując ten krótki selektywny przegląd wystaw, można stwierdzić, że są one ważnym materiałem faktologicznym w badaniach nad kolekcjami kultury materialnej i duchowej, m.in. strojami i tkaninami pochodzenia kresowego, które po II wojnie światowej stały się nieodłączną częścią wielokulturowego dziedzictwa północno-zachodnich terenów Polski.

Umożliwiło to również uzupełnienie wykazu przedmiotów naszego katalogu roboczego, a także określenie kierunku i problematyki kolejnych badań naukowych [14].

Charakterystyka kolekcji ubrań i tkanin w muzeach na Pomorzu bazuje się przede wszystkim na opracowaniach zbiorów instytucji muzealnych. Każdy z nich różni się liczebnością, typologią wyrobów, różne jest również pochodzenie zgromadzonych w jej ramach obiektów, a jednak mają cechy wspólne. Łączy ich na pewno kresowe pochodzenie. W skład kolekcji wchodzi materialne zabytki przekazane muzeom po II wojnie światowej przez przesiedleńców z Kresów lub członków ich rodzin. Właśnie pochodzenie właścicieli tych wyrobów w pewnej mierze wyznaczyło szczególnie charakter kolekcji. Każdą kolekcję odzieży i tkanin można analizować osobno. Z powodu obszerności omawianego tu zagadnienia skupimy się jedynie na głównych aspektach dotyczących rzeczowych kolekcji – ogólnej charakterystyce ich tworzenia oraz analizie klasyfikacji i artystycznych cech poszczególnych eksponatów.

W Muzeum Etnograficznym w Gdańsku-Oliwie (oddziale Muzeum Narodowego w Gdańsku) kolekcję kresową utworzono z przedmiotów

przywiezionych na Pomorze po II wojnie światowej przez przesiedleńców oraz repatriantów. Jak zaznaczyła Wiktoria Blacharska, inicjatorka i organizatorka licznych wystaw na temat Kresów, na początku gromadzenie takich obiektów nastroczało wielu trudności. Nawet w celu organizowania wystaw czasowych właściciele niechętnie przekazywali swoje rzeczy. Starsze osoby nie chciały wypożyczać nielicznych przedmiotów, które przywiozły ze sobą, stanowiły one bowiem swoistą wysepkę pamięci, wspomnień i tęsknoty za ojczystą ziemią. Były to również artefakty, które ich przodkowie przechowywali przez setki lat. Z czasem nieliczne wyroby przekazywano do muzeów przez krewnych, niektóre rodziny stworzyły z kolei prywatne kolekcje. Jak wynika z muzealnej księgi inwentarzowej „Zabytki kresowe ME w Oliwie”, omawiane obiekty pochodzą z terenów Wileńszczyzny (współczesna Litwa), Bracławszczyzny, Brześcia i Grodzieńszczyzny (współczesna Białoruś), Sokalszczyzny, Wołynia i Podola (współczesna Ukraina), powiatu hrubieszowskiego (współczesna Polska) i Polesia. Etnograficzne obiekty są przechowywane w zasobach o następujących nazwach: „Tkaniny”, „Rzemiosło”, „Ceramika”, „Meble”, „Sztuka”. Oprócz zabytków sztuki dekoracyjnej i użytkowej do kolekcji „kresowej” można włączyć fotografie przechowywane w dziale „Dokumentacja Historyczna”. Najwięcej obiektów zawiera zbiór z Wileńszczyzny oraz terenów współczesnej Ukrainy – liczy on 200 pozycji inwentarzowych; zawierają się w nim 102 pisanki, 33 fotografie z Huculszczyzny, kilka naczyń ceramicznych, które zostały uzupełnione dzięki wyjazdom terenowym muzealników na Huculszczyźnie, oraz sprzęt gospodarski [14].

Odzież i tkaniny z terenów współczesnej Ukrainy są przedstawione lokalnie i przeważnie pochodzą z okolic Sokala. Większość wyrobów zakupiono w 2008 r. od rodzin pochodzenia ukraińskiego w czasie etnograficznych badań terenowych na Żuławach prowadzonych w ramach projektu naukowego „Żuławy w poszukiwaniu tożsamości”. Nabyta wówczas odzież to: koszule kobiece, spódnice, fartuchy, nakrycia głowy (czepiec), chusty, okrycia męskie i damskie oraz obuwie, które można datować na lata 20–40 XX wieku. Natomiast tkaniny – to głównie ręczniki, makaty i portiere; je również można osadzić w wymienionym przedziale czasowym. Niewielka część eksponatów mogła zostać wykonana już po przesiedleniu, a więc w latach 50–60 XX wieku, jako forma naśladownictwa tradycyjnych wzorów i technik. Jednakże

zdobienia znajdujące się na części wyrobów nie mają wyraźnych i jednoznacznych lokalnych cech etnograficznych, są raczej podobne do wzorów publikowanych na łamach czasopism. Wskazuje na to podobna kolorystyka, technika haftu oraz stylistyka ornamentów. Obiekty te zakupiono od rodzin pochodzących z miejscowości Orłowo i Marzęcino na Żuławach.

Etnograficzna kolekcja ubrań i tkanin w Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku jest znacznie liczniejsza niż w Gdańsku. Zbiór pochodzi od przesiedleńców z południowej i wschodniej Polski (w tym Łemków), a także z województw: kieleckiego, mazowieckiego, białostockiego, łódzkiego, rzeszowskiego, lubelskiego, oraz współczesnych terenów Litwy, Łotwy i Białorusi. Takie zróżnicowanie eksponatów pozwoliło na oddanie wielokulturowego charakteru regionu, co zostało podkreślone przy okazji wystaw stałych znajdujących się w oddziałach muzeum w Słupsku i Swołowej [14].

Większość wyrobów z południowo-wschodnich terenów Polski jest datowana na lata 20–30 XX wieku. Przeważająca część zbiorów została zakupiona między 1968 a 1970 rokiem od osób przybyłych na Pomorze. W kartach inwentarzowych zaznaczono, że po przesiedleniu ani odzież, ani tkaniny nie były już wykorzystywane w życiu codziennym. Właścicielki ubrań jedynie wypożyczały je młodym osobom w czasie świąt o charakterze folklorystycznym czy przy okazji występów scenicznych. Odzież pochodzi z powiatów: włodawskiego, hrubieszowskiego, rzeszowskiego, przemyskiego; ponadto jedyną grupą etniczną, którą postanowiono wyodrębnić, byli Łemkowie. Opracowania dotyczące tych strojów (zwłaszcza koszul) potwierdziły, że ich początkowa identyfikacja jako łemkowskich jedynie na podstawie pochodzenia była błędna. Warto tu zwrócić uwagę, że w latach 20 i 30 XX w. na terenach wschodniej Łemkowszczyzny i zachodniej Bojkowszczyzny aktywną działalność kulturową i oświatową prowadziły ukraińskie towarzystwa “Proswita” i “Sojusz Ukrainek”. Organizowały one występy chórów, grup tanecznych i teatralnych. W tym czasie postępował również proces poszukiwania własnej tożsamości narodowej, która miała przejawiać się między innymi za pośrednictwem ubioru, zwłaszcza zaś jego zdobnictwa i ornamentyki. Synteza ówczesnych nowomodnych tendencji w stroju ludowym i ubraniach teatralnych znacznie oddziaływała na artystyczne i stylowe cechy odzieży lokalnej (ludowej).

Z jednej strony różne towarzystwa opowiadały się za zachowaniem tradycyjnego ubioru, z drugiej zaś – w ubiorze chłopskim pojawiały się nowe motywy zdobienia, które zacierały jego autentyczność. Można to prześledzić na przykładzie kilku wyszytych koszul męskich i kobiecych znajdujących się w kolekcji muzealnej, określanych jako łemkowskie.

W zasobach Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku są przechowywane także trzy zestawy kobiecego stroju łemkowskiego, które zachowały cechy regionalne ze wschodniej Łemkowszczyzny początków XX wieku. Dwa z nich zostały wykonane w 1930 r. przez kobietę o nazwisku Polańska: składają się z koszuli wykonanej z płótna domowej roboty, spódnicy i fartucha z fabrycznej wzorzystej tkaniny; trzeci zestaw jest datowany na rok 1925 – wchodząca w jego skład koszula została wykonana w “stylu ukraińskim”.

Z przemyskiego powiatu, który jest określony jako polsko-ukraińskie pogranicze i jako terytorium zamieszkałym przez Ukraińców aż do akcji “Wisła”, pochodzi pięć zestawów kobiecych. Charakterystyczne cechy regionalne ma ubiór ze wsi Torki: kaftan i kamizelki z czarnej aksamitnej tkaniny ozdobiono kolorowymi tasiemkami, cekinami i koralikami. Wszystkie koszule przy rozcięciu, a także rękawy są intensywnie udekorowane kolorowym haftem. Obecność tych zestawów wyróżnia kolekcję Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku.

W Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie znaczna część zgromadzonej garderoby kobiecej pochodzi z województwa przemyskiego. Są to przede wszystkim: koszule, gorsety, spódnice, fartuchy oraz biżuteria z koralików, datowane na lata 20–30 XX wieku. Wyszyte zdobienie wielu koszul nosi cechy nowomodnego “stylu ukraińskiego”, a więc posiadają one haftowany napierśnik, poprzeczne pasy ornamentu, intensywnie haftowane rękawy oraz stylizowany wzór. Jako łemkowską można wskazać biżuterię noszoną na szyi zrobioną z koralików (zwanych krywulkami), wykonywaną przede wszystkim na wschodniej Łemkowszczyźnie. Wyżej wymienione muzea nie posiadają tego rodzaju obiektów w swoich kolekcjach.

Podsumowanie. Kwerenda kolekcji ubrań i tkanin w muzeach Pomorza potwierdziła różnorodność posiadanych przez jednostki zbiorów. Jedną z charakterystycznych cech tych kolekcji muzealnych jest ich t. zw. kresowe pochodzenie. Zbiory ukształtowały się w wyniku przesiedlenia ludności na Pomorze po II wojnie światowej. Podstawę stanowią liczne przedmioty należące pierwotnie do przesiedleńców, które

towarzyszyły im w życiu codziennym, a także podczas świąt narodowych i religijnych. Nabrały one charakteru rodzinnych relikwii lub pamiątek, łączyły bowiem z dawnym życiem na Ziemiach Ojczystych. Kolekcje te są bardzo cenne nie tylko dzięki swym cechom artystycznym, ale też historycznemu pochodzeniu. Znaczna liczba obiektów wymaga dalszych, bardziej szczegółowych badań, które zamierzemy omówić w kolejnych publikacjach.

1. Дрозд Р. Вигнали і забрали. Позбавлення українців їхньої малої батьківщини в комуністичній Польщі. Івано-Франківськ ; Слупськ : Лілея-НВ, 2020. 208 с.

2. Козакевич О. Документальна спадщина музею Товариства «Лемківщина» в архіві Історичного музею в Сяноці: огляд формування мистецької колекції. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2023. Вип. 30. С. 76–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/rksu.30.076>

3. Козакевич О. Оцифрування української культурної спадщини у Польщі: музейні колекції, архіви, книгозбірні. *Мистецька культура: історія, теорія, методологія* : доп. та повідомл. XI Міжнар. наук. конф. (Львів, 17 листоп. 2023 р.). Львів, 2023. С. 220–227.

4. Brzezińska A.W., Wosińska M. Ukraińcy na Żuławach – szok kulturowy jako wspólna pamięć i osobiste doświadczenie. *Żuławy w poszukiwaniu tożsamości*. Gdańsk : Wyd-wo JASNE, Muzeum Narodowe w Gdańsku, Pruszcz Gdański, 2009. S. 49–60.

5. Co kryły walizki “repatriantów”? Edycja wileńska. Informator wystawy przygotowanej przez Oddział Etnografii Muzeum Narodowego w Gdańsku z okazji I Światowego Zjazdu Wilniuków w Wilnie. Sierpień-wrzesień, 2009. Wilno : I. W. U. P. “Światowy Zjazd Wilniuków”, 2009. 78 s.

6. Dankowska J. Ubiór tradycyjny jako wyróżnik grupy etnicznej. *Lud* : Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych PAN. Poznań, 1992. T. 75. S. 79–94.

7. Drozd R. Droga na Zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji “Wisła”. Warszawa : Tyrsa, 1997. 190 s.

8. Drozd R., Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989. Wyd. 2, popr. Warszawa : Tyrsa, 2010. 236 s.

9. Drozd R., Hałagida I. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały). Warszawa : Burchard Edition, 1999. 304 s.

10. Hałagida I. Ukraińcy na Pomorzu w okresie powojennym (garść refleksji). *Wielokulturowe Pomorze. Ukraińcy i ich dziedzictwo kulturowe na Żuławach i Powiślu*. Gdańsk ; Nowy Dwór Gdański, 2016. S. 19–26.

11. Hałagida I. Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947–1957. Warszawa, 2002. 258 s. (Seria “Monografie” ; t. 1).
12. Jasiewicz Z., Kabat I. Problematyka Ziem Zachodnich i Północnych w pracach Katedry Etnografii / Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. 2019. Rocznik LXXIV. N 4. S. 149–182. DOI: <https://doi.org/10.19195/ISKHS.2019.3.149.182>
13. Jełowicki A. Etnicyzowanie przedmiotów i jego skutki. O roli ukraińskich zbiorów etnograficznych w Polsce = The Ethnicising of objects and its results. On the role of Ukrainian ethnographic collections in Poland. *Muzealnictwo*. Warszawa, 2017. N 58. S. 208–213. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0010.2239>
14. Kozakewycz O. Kresy poza Kresami, czyli o zbiorach strojów i tkanin w muzeach Pomorza. *Wielokulturowość i jej znaczenie w perspektywie historycznej i muzealnej*. Lublin, 2022. S. 323–346.
15. Paprot-Wielopolska A. Etnologiczne badania terenowe wśród Ukraińców na Żuławach i Powiślu. *Wielokulturowe Pomorze. Ukraińcy i ich dziedzictwo kulturowe na Żuławach i Powiślu*. Gdańsk ; Nowy Dwór Gdański, 2016. S. 95–107.
16. Paprot-Wielopolska A. Powojenne mity i tradycje Ziem Zachodnich i Północnych a ich kontynuowanie i odtwarzanie w czasach współczesnych – przykład Żuław i Powiśla. *Na swoim? U siebie? Wśród swoich? Pierwsze lata na Ziemiach Zachodnich i Północnych*. Wrocław : Ośrodek “Pamięć i Przyszłość”, 2018. S. 479–499.
17. Pecuch M. Tożsamość kulturowa Łemków w zachodniej Polsce i na Ukrainie: studium porównawcze. Gorzów Wielkopolski, 2009. 208 s.
18. “Szli na zachód osadnicy”. Tożsamość kulturowa ludności przybyłej na Pomorze po 1945 roku. *Katalog wystawy / tekst i oprac.* Marzenna Mazur. Słupsk, 2002. S. 3.
19. Trzeszczyńska P. Łemkowszczyzna zapamiętana: opowieści o przeszłości i przestrzeni. Kraków : Wyd-wo Un-tu Jagiellońskiego, 2013. 446 s.
20. W poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji “Wiśła”. *Katalog wystawy / pod red. O. Solarz*. Przemyśl : Stow. “Ukraiński Dom Narodowy”, 2012. 116 s.

References

1. Drozd, P. (2020). Vyhнали i zabraly. Pozbavlennia ukraintsiv ichnioi maloi batkivshchyny w komunistychnii Polshchi [They drove them out and took them away. Deprivation of Ukrainians of their small homeland in communist Poland]. Ivano-Frankivsk ; Słupsk : Lilia-NV, 208 p. [in Ukr.].
2. Kozakevych, O. (2023). Dokumentalna spadshchyna muzeiu Tovarystva “Lemkivshchyna” v arkhivi Istorychnoho muzeiu v Sianotsi: ohliad formuvannia

mystetskoi kolektsii [Documentary heritage of the museum society “Lemkivshchyna” in the archives of the Historical Museum in Sianots: a review of the formation of the art collection]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 30, pp. 76–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/rksu.30.076> [in Ukr.].

3. Kozakevych, O. (2023). Otsyfruvannia ukrainskoi kulturnoi spadshchyny u Polshchi: muzeini kolektsii, arkhivy, knyhozbirni [Digitization of Ukrainian cultural heritage in Poland: museum collections, archives, book collections]. *Mystetska kultura: istoriia, teoriia, metodolohiia* : dop. i povidoml. XI Mizhnar. nauk. konf. (Lviv, 17 lystop. 2023 r.). Lviv, pp. 220–227. [in Ukr.].

4. Brzezińska, A. W. & Wosińska, M. (2009). Ukraińcy na Żuławach – szok kulturowy jako wspólna pamięć i osobiste doświadczenie [Ukrainians in Zhulawy – culture shock as a shared memory and personal experience]. *Żuławy w poszukiwaniu tożsamości*. Gdańsk : Wyd-wo JASNE, Muzeum Narodowe w Gdańsku, Pruszcz Gdański, pp. 49–60. [in Pol.].

5. Co kryły walizki “repatriantów”? Informator wystawy przygotowanej przez Oddział Etnografii Muzeum Narodowego w Gdańsku z okazji I Światowego Zjazdu Wilniuków w Wilnie. Sierpień-wrzesień 2009 [What was hidden in the suitcases of the “repatriates”? A guide to the exhibition prepared by the Department of Ethnography of the National Museum in Gdansk on the occasion of the First World Congress of Vilniuks in Vilnius. August-September 2009] (2009). Wilno : I. W.U. P. Światowy Zjazd Wilniuków, 78 p. [in Pol.].

6. Dankowska, J. (1992). Ubiór tradycyjny jako wyróżnik grupy etnicznej [Traditional clothing as a distinguishing feature of an ethnic group]. *Lud* : Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, 75, pp. 79–94. [in Pol.].

7. Drozd, R. (1997). Droga na Zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji “Wisła” [The Road to the West. Settlement of the Ukrainian Population in the Western and Northern Lands of Poland as Part of Operation “Visla”]. Warszawa : Tyrsa, 190 p. [in Pol.].

8. Drozd, R. & Halczak, B. (2010). Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989 [The history of Ukrainians in Poland in the years 1921–1989]. Wyd. 2, popr. Warszawa : Tyrsa, 236 p. [in Pol.].

9. Drozd, R. & Hałagida, I. (1999). Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały) [Ukrainians in Poland 1944–1989. The Struggle for Identity (Documents and Materials)]. Warszawa : Burchard Edition, 304 p. [in Pol.].

10. Hałagida, I. (2016). Ukraińcy na Pomorzu w okresie powojennym (garść refleksji) [Ukrainians in Pomerania in the post-war period (some reflections)]. *Wielokulturowe Pomorze. Ukraińcy i ich dziedzictwo kulturowe na Żuławach i Powiślu*. Gdańsk ; Nowy Dwór Gdański, pp. 19–26. [in Pol.].

11. Hałagida, I. (2002). Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947–1957 [Ukrainians in the western and northern lands of Poland 1947–1957]. Warszawa, 258 p. (Seria “Monografie”; 1). [in Pol.].
12. Jasiewicz, Z. & Kabat, I. (2019). Problematyka Ziem Zachodnich i Północnych w pracach Katedry Etnografii / Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu [The Issues of the Western and Northern Lands in the Work of the Department of Ethnography / Institute of Ethnology and Cultural Anthropology of Adam Mickiewicz University in Poznań]. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, LXXIV, 4, pp. 149–182. DOI: <https://doi.org/10.19195/ISKHS.2019.3.149.182> [in Pol.].
13. Jełowicki, A. (2017). Etnicyzowanie przedmiotów i jego skutki. O roli ukraińskich zbiorów etnograficznych w Polsce [The Ethnicising of objects and its results. On the role of Ukrainian ethnographic collections in Poland]. *Muzealnictwo*. Warszawa, 58, pp. 208–213. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0010.2239> [in Pol.].
14. Kozakevych, O. (2022). Kresy poza Kresami, czyli o zbiorach strojów i tkanin w muzeach Pomorza [Borderlands beyond the Borderlands, or collections of costumes and fabrics in Pomeranian museums]. *Wielokulturowość i jej znaczenie w perspektywie historycznej i muzealnej*. Lublin, pp. 323–346. [in Pol.].
15. Paprot-Wielopolska, A. (2016). Etnologiczne badania terenowe wśród Ukraińców na Żuławach i Powiślu [Ethnological field research among Ukrainians in Zhulawy and Powisle]. *Wielokulturowe Pomorze. Ukraińcy i ich dziedzictwo kulturowe na Żuławach i Powiślu*. Gdańsk ; Nowy Dwór Gdański, pp. 95–107. [in Pol.].
16. Paprot-Wielopolska, A. (2018). Powojenne mity i tradycje Ziem Zachodnich i Północnych a ich kontynuowanie odtwarzanie w czasach współczesnych – przykład Żuław i Powiśla [Post-war myths and traditions of the Western and Northern Lands and their continuation and reconstruction in modern times – the example of Zhulawy and Powisle]. *Na swoim? U siebie? Wśród swoich? Pierwsze lata na Ziemiach Zachodnich i Północnych*. Wrocław : Ośrodek “Pamięć i Przyszłość”, pp. 479–499. [in Pol.].
17. Pecuch, M. (2009). Tożsamość kulturowa Łemków w zachodniej Polsce i na Ukrainie : studium porównawcze [Cultural and Ethnic Identity of Lemkos in Western Poland and Ukraine : A Comparative Study]. Gorzów Wielkopolski, 208 p. [in Pol.].
18. Mazur, M. (2002, comp.). “Szli na zachód osadnicy”. Tożsamość kulturowa ludności przybyłej na Pomorze po 1945 roku [Cultural Identity of Peoples, arrived to Pomorze after 1945]. *Katalog wystawy*. Słupsk, 64 p. [in Pol.].
19. Trzeszczyńska, P. (2013). Łemkowszczyzna zapamiętana: opowieści o przeszłości i przestrzeni [Lemko land forgotten: stories about the past and space]. Krakow : Wyd-wo Un-tu Jagiellońskiego, 446 p. [in Pol.].

20. Solarz, O. (2012, ed.). W poszukiwaniu utraconych światów. 60 lat po akcji “Wisła”. Katalog wystawy [In Search of Lost Worlds. “65 years after the “Visla” action. Exhibition catalogue]. Przemyśl : Stow. “Ukraiński Dom Narodowy”, 116 p. [in Pol.].

Олена Козакевич, кандидатка мистецтвознавства, асистентка, Етнографічний музей ім. Северина Удзелі в Кракові

Колекції матеріальної культури українців у музеях Помор'я: проблематика дослідження

Зроблено спробу проаналізувати колекції матеріальної культури українців у фондах музеїв північно-західної Польщі, зокрема на Помор'ї. Там зберігаються експонати, отримані як від автохтонного населення, так і від переселенців чи репатріантів із т. зв. Кресів, зокібна колекції матеріальної та духовної культури з Віленичини, Брацлавищини, Полісся, Лемківщини, Бойківщини, Любеліщини, з теренів ряшівського чи перемиського воєводств. Подано стислий аналіз попередніх досліджень і джерел, на основі яких можна стверджувати актуальність запропонованої тематики. Важливим підґрунтям стали матеріали тематичних виставок, які відбувалися у музеях Помор'я, зокрема в Гданську, Слупську, Битомі.

Характеристика колекцій української культури на Помор'ї базується головню на опрацюванні музейних збірок із локальних музеїв. Увага зосереджена на колекціях тканин і вбрання з погляду кількості, провенієнції, локальних характеристик. Ці артефакти були важливою частиною щоденного життя їхніх власників, сімейною реліквією і сумним спогадом про минуле. Колекції одягу та тканин із зазначених музеїв Помор'я різняться між собою, здебільшого художніми характеристиками. Утім, завдяки цьому можна чітко простежити провенієнцію, що підкреслює історичну цінність колекцій.

Більшість виробів датована 1920–1940 роками. Окремі з них, як-от сорочки, спідниці чи біжутерія мають ознаки локальних традицій, які побутували в народному одязі окресленого періоду. Натомість тканини для оздоблення житла характерні поєднанням традиційних українських орнаментів і міської моди.

Різноманіття колекцій української матеріальної і духовної культури в музеях Польщі передбачає їхнє ґрунтовне вивчення різноаспектно, що дасть змогу доповнити й уточнити вибрані напрями історії українського народу.

Ключові слова: Польща, музеї Помор'я, Україна, провенієнція, фонди, колекція, виставки, традиція.

Olena Kozakevych, Candidate in Art History, Assistant, Seweryn Udziela Ethnographic Museum in Krakow

Collections of Ukrainian Material Culture in Pomeranian Museums: a Research Problem

In this article the autor attempts to analyse the collections of Ukrainian material culture from museums located in north-western Poland, including Pomerania. They contain exhibits obtained from both the indigenous population and the displaced and repatriated people from the so-called Borderlands, including collections of material and spiritual culture from the Vilnius Region, Braclaw Region, Polissia, Lemko Region, Boiko Region, Lublin Region, and the areas of the Rzeszów and Przemyśl voivodeships. There is also a brief analysis of the existing research and the source database, based on which it can be stated that the topic discussed in the article is still relevant. An important basis for writing the work was the materials of thematic exhibitions that took place in Pomeranian museums, in particular in Gdansk, Slupsk and Bytom.

The characteristics of collections of Ukrainian culture in Pomerania are based mostly on the study of collections from local museums. Attention was focused mainly on collections of fabrics and costumes in terms of their quantity, provenance and local features. These artifacts were an important part of their owners' daily lives, a family heirloom and a sad reminder of the past. Collections of clothing and fabrics from the listed museums of Pomerania differ among themselves, mostly in artistic characteristics. However, thanks to this, provenance can be clearly traced, which emphasizes the historical value of the collections.

Most of the items are dated from 1920–1940. Some of them, such as shirts, skirts, or jewelry, bear signs of local traditions that were present in folk clothing of the period in question. Some of them, such as shirts, skirts, or jewelry, have signs of local traditions that existed in folk clothing of the outlined period. Instead, fabrics for home decoration feature a combination of traditional Ukrainian ornaments and elements of urban fashion. The diversity of collections of Ukrainian material and spiritual culture in museums in Poland requires their thorough study from various aspects, which will allow us to supplement and clarify selected areas of the history of the Ukrainian people.

Keywords: Poland, Pomeranian museums, Ukraine, provenance, collections, exhibitions, tradition.